Elektronisk version af artikel i KK 79, Forlaget Medusa 1995

Jørgen Holmgaard

Retorik og retorikere[1]

Retorik er læren om veltalenhed eller mere bredt den sproglige fremstillings kunst. På sin vis et forholdsvis teknisk anliggende og således egentlig ikke noget, som burde fremkalde stærkt lidenskabelige reaktioner for og imod selve betimeligheden af, at der findes, eller at man beskæftiger sig med et sådant fænomen.

Selv hvis man præciserer definitionen en smule og med Cicero siger, at retorik er kunsten 'at tale for at overtale',[2] burde det være en hæderlig sag. Ønsker man ikke menneskenes mellemværender afgjort ved vold, da burde en kunst, der gør det muligt for parterne i stedet at tale og overtale hinanden, ubetvivleligt anses for en ædel færdighed at beskæftige sig med, såvel praktisk som teoretisk. »On Murdering Considered as One of the Fine Arts« hedder et af De Quinceys veltitulerede essays, og man kunne tro, at beskæftigelsen med denne alternative kunst – mordet – havde haft vanskeligere vilkår i og uden for litteraturen. Det har dog ikke været tilfældet. Alt andet lige har den retoriske måde at udfolde og afgøre konflikter på nok haft en betydelig dårligere presse end den voldelige.

Siden Sokrates' opgør med sofisterne har der eksisteret en livskraftig tradition for at fordømme retorikken. I stedet for forestillingen om, at en sag kan fremstilles sprogligt på mere end én måde, og at nogle fremstillinger er mere overbevisende end andre, har filosofien, religionen og siden da videnskaben stadig været tiltrukket af den modsatte idé, at den sande tale udtrykte sit indhold direkte, ubesmykket. I forholdet mellem tanke og tale foregik ideelt set intet teknisk, ingen sproglige ombrydninger, hvori valg og strategi var en del, men alene den sande betydnings fødsel, om end den ikke altid var lige nem. Denne tankegang har kunnet følges i en lang række særdeles retoriske og velformulerede tekster gennem århundrederne. Og man kunne med tanken herpå fristes til falde for Jacques Derridas berømte diktum om, at vi i en sådan forestilling om forholdet mellem tegn og betydning står over for '2000 års vestlig metafysik' som en ubrudt tradition. Men det holder ikke helt stik.

Den retoriske tanke har aldrig været død, og den metafysiske linie – hvis vi med Derrida vil benævne den sådan – har aldrig været enerådende. Og hvad mere er, forholdet mellem dem har været langt mere komplekst og sammen-

Dette materiale er udlånt via bibliotekerne udelukkende til personligt brug. Der må ikke foretages viderekopiering.

vævet, end den simple dikotymi lader forstå. Sokrates' opgør med sofisternes retorik – i dialogerne *Protagoras*, *Gorgias*, *Faidros*, *Theaitetos* – er i sig selv forbløffende, ja hensynsløse retoriske konstruktioner. Den antiretoriske position, han argumentatorisk udfoldede, løftede ikke kun tænkningens sprog op på et højere niveau, sådan som han af filosofi- og kulturhistorien er blevet berømmet for. Under dialogens tilforladelige maske udviklede Sokrates med subtilt begrebskløveri og kynisk, elegant verbalækvilibrisme den retoriske praksis til et sofistikeret spil, hvor sofisterne ikke kunne være med. Det var den bedre retoriker, der vandt, i hvert fald sådan som vi kender historien i Platons udgave.[3] Og med en dobbeltbundet gestus, vi møder senere igen, benyttedes sejren til at fornægte retorikken og kontrastivt instituere filosofien som betegnelse for den højere, purt sandhedssøgende virksomhed, sejrherren selv bedrev.

Sokrates' kamp mod sofisterne var en sejr *over* retorikken og *for* retorikken. Selv om den skulle være filosofiens sejr, var den ikke et tilintetgørende nederlag for retorikken, men blev produktivt medvirkende til, at Aristoteles kunne gøre retorikken til emne for en mere omfattende filosofisk-teoretisk behandling. Uden direkte involvering i den sofistiske polemik blev Aristoteles' bearbejdning dog ikke særlig retorisk virkningsfuld; så meget desto mere interessant. Reelt lægger han sig på mange punkter i forlængelse af sofisterne, således bl.a. når han gør opmærksom på, at kompetencen til at formulere sig godt i sprog i sig selv hverken er god eller ond.[4] Til gengæld indlægger han en ny teoretisk, upartisk distance i opfattelsen af retorikken, idet han mener, at »dens opgave ikke i og for sig er at overbevise nogen, men i hvert enkelt tilfælde at pege på de overbevisende momenter, der foreligger [...] At noget er sofistik, beror nemlig ikke på formåen, men på forsæt.«[5] I modsætning til Platon, der i sin kritik af talekunsten hele tiden hævder, at den ikke som andre ordentlige 'fag' har sit eget afgrænsede genstandsområde, accepterer Aristoteles den som en rent sproglig eller symbolbearbejdende færdighed og som sådan beslægtet med logikken. »Lad da retorik være bestemt som en kunnen (*dynamis*), der sætter os i stand til at mønstre de mulige overbevisende momenter i ethvert givet stof.«[6] Platons ideelt forenklende påstand om den sande erkendelse, der ikke behøver retorik, bliver også voldsomt nuanceret: for at få folk til at forstå, hvad der er sandt, må man være i stand til at formulere det vel og overbevisende; ellers bliver de sandhedssøgende blot vildledt af dem, der har evnen til at overtale, men ikke søger sandheden.

Anskuet således flytter retorikken sig fra at være farlig evne, der forvansker sandheden, til at blive den kraft, der får sandheden til at sejre. Cicero videreudvikler beslægtede tankegange, der også anslås hos sofisterne, til en civilisationsmyte om, at selve menneskets overgang fra dyrestadiet til menneske-

Dette materiale er udlånt via bibliotekerne udelukkende til personligt brug. Der må ikke foretages viderekopiering